

Про розстріл Євреїв в Морочному

У двох селах Зарічненського району - Серниках та Морочному знаходяться братські могили, у котрих поховані тисячі мирних євреїв, котрі стали жертвами фашизму. У довоєнний час євреї проживали майже в кожному нашому селі. Кількість їх сягала від кількох сімей в одному селі й до сотні родин, як було це в Серниках. В переважній більшості, це були прості, небагаті люди, котрі займалися різними промислами, торгівлею, дехто практикував у медицині, ветеринарії. Прихід фашистів зробив зовсім нестерпним їх життя. Згодом фашисти створили гетто - особливе місце, куди поселяли тільки євреїв. Воно знаходилося у Морочному, в колишньому панському маєтку, де були муровані житлові будинки, придатні для тимчасового проживання великої кількості людей. Маєток був оточений кількома рядами колючої проволочи. З навколишніх сіл тодішнього Морочнівського району звозили в гетто євреїв. Доля їх була приречена. Як розповідали старожили Морочного, старійшина синагоги та поважні євреї кагалу спочатку звернулися до окупантів з питанням - на що їм очікувати? Ті, чи то підступом, чи й справді не знали, що відповісти, відправили 8 липня 1942 року єврейських старійшин, а з ними ще п'ятдесят

Будуть вбивати жидів. Я вам заказую на роботу, але ви постарайтесь туди не йти. Бо за разом і нас можуть повбивати». Зрештою, цю могилу викопали поліцаї.

День дев'ятнадцятого липня 1942 року був останнім у житті 566 жителів єврейської національності із Морочного та округи. Їх усіх, невеликими групами, виводили із гетто і підводили до ями. Перед тим змушували роздягнутись до гола, укладали у ряди і холоднокровно розстрілювали. Ніякого опору приречені жертви не чинили. Та й нікому було його чинити, бо у цій братській могилі поховано більшість дітей та жінок.

У моїй пошуковій діяльності потрапила до моїх рук копія протоколу ексгумації останків жертв євреїв з масового поховання, розстріляних у Морочному. Ексгумацію проводили у вересні 1975 року, в зв'язку із вчиненням слідчих дій щодо одного з учасників розстрілу. Читати цей документ не просто, але деякі цитати з нього наведу мовою оригіналу: «Место массового расстрела и захоронения еврейского населения находится на горе Маяк, расположенной на южной окраине села Морочно, представляет собой прямоугольную, заросшую травой, впадину длиной 20 метров, шириной 4 метра, глубиной в центре 0,55 метра...». Слід-

◆ ДАТИ ПАМ'ЯТІ

Леонтюк розповідала: «Одяг розстріляних жидів поліцаї забирали і розвозили по своїх домівках. Недалеко від нашої хати жив поліцай на прізвисько Молоток. Так він привіз аж кілька фурманок того єврейського одягу, скинув серед подвір'я і він увесь там довго лежав. Навіщо йому було стільки тої одежі?»

Ще одна жителька села, котра теж вже відійшла в інший світ, Віра Савчук розказувала: «У той день, як розстрілювали євреїв, ми були в церкві. Почувши постріли, чоловіки повілазили на дзвіницю подивитися, що робиться. Я була сміливою і теж полізла за ними, але нічого не побачила. Усі говорили, що побили жидів і закопали на горі. Цікавість так мене розпинала, що на другий день я з хутора, де жили, пішла до тієї могили (а це приблизно 5 км. Автор.) подивитися, що воно і як? Підійшовши близько, я побачила кров, що із землі сочилася, і мені видалось, що земля ворухиться. Дуже сильно перелякалась, до вечора блукала по селі і боялась до дому йти. Вже увечері мене мама відшукала й привела до хати. Мені та яма і зараз в очах видається. А було усього тоді мені вісім років...»

Уперше про злочин фашистів у Морочному я дізнався як тільки переїхав жити до цього села, на початку дев'яностих років. Трішки шкодую, що не опитав багатьох, ще живих на той час старожилів, котрі пам'ятали про той чорний день у

відібраних чоловіків - євреїв під конвоєм до Любешова. Але не далеко вони відійшли від села. На підході до Локниці, в урочищі «Межиліски», всіх їх було розстріляно і закопано в лісі. Їх могила до цього часу не знайдена і не відмічена. Зібравши у гетто решту єврейського населення краю, окупанти залишили їх без керівної верхівки. Перед тим, як закрити євреїв у гетто, відбулось тотальне пограбування їхніх осель та господарств. Довго тримати євреїв фашисти не планували. Винищувальні акції вже відбувалися по всій окупованій території. За кілька днів після знищення у «Межилісках» комендант видав наказ - вирити велику яму. Для цього зобов'язав старосту села Адама Тарасюка зібрати все чоловіче населення. На що, як пригадує 84-річний Микола Безушко, «Староста обходив будинки морочлян, зайшовши і до мого батька, де зібрались кілька сусідів, і сказав: - Хлопці, комендант приказав завтра вийти із лопатами копати яму на горі.

чими та судмедекспертами всього з ями було піднято останки 482 людей. З них кваліфікували стать та вік жертв: « Мужчины -93, женщины – 171, детей – 218, из них дети: до 3-х лет – 62, от 3-х до 10 лет – 88, от 10 до 15 лет – 68.»

Кульові отвори в останках, у більшості, знаходились в лобних костях черепа. У дітей - також у частині черепа. Все це вказувало на те, що жертв розстрілювали впритул, одиночними пострілами, або у ямі, або підвівши до ями.

Одному єврейському юнаку вдалося із юрби приречених вирватись на волю. Швидко втік хлопчина від смерті, кулі, послані навздогін, не зачіпали сміливця. Один із поліцаїв побіг за цим євреєм і наздогнав його десь аж за кілометр від місця страти. Там його і вбив. Пізніше саме цей чоловік постав перед судом і відповідав за свої злочини. Те судове засідання було відкритим і проходило у будинку культури Зарічного в жовтні 1975 року.

Жителька Морочного, 92-річна, тепер вже покійна, Лідія

житті своїх односельчан. Не меншим моїм обуренням і здивуванням було й те, що по могилі у війну розстріляних євреїв на пасовище проганяли колгоспну худобу. Знайшли ми порозуміння із головою колгоспу Петром Олександровичем Бережним і, спільними зусиллями, впорядкували могилу, виготовили та поставили надмогильний пам'ятник, огорожу. Оплату за виготовлення пам'ятника взяли на себе прихожани церкви. Техніку та робітників на впорядкування надав колгосп. Пам'ятаю, що поміж людей тоді виникли суперечки: де ж точно знаходиться могила розстріляних євреїв? Адже при ексгумації її дещо змістили. Тому із екскаваторником Миколою Кричкевичем знову довелося потурбувати вічний спокій жертв фашистів. Скільки могли дістати ковшем, прокопали яму, далі лопатою він ще з пів метра заглиблювався, допоки не натрапив на кістки. На тому місці й встановили пам'ятник.

Павло ДУБІНЕЦЬ, краєзнавець,
настоятель Морочненської
Свято-Параскевської церкви